

ONA TILI TA'LIMINI IJODIY TASHKIL ETISH

Tangriyeva Umida Allaberganovna

*Urganch davlat universiteti akademik litseyining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish va bu boradagi metodik masalalar haqida soʻz yuritiladi.

Kalit soʻzlar: didaktika, metodika, bilim, faoliyat, mustaqil ijodiy topshiriq, mantiqiy tafakkur, ijodiy yondashuv, qobiliyat.

Fanning tadrijiy taraqqiyotida ijod muammosini oʻrganish asta-sekin psixologiyadan pedagogika (didaktika)ga, undan metodika sohasiga koʻcha boshladi. Natijada umimiy didaktika va metodika sohasida ilmiy izlanishlar oʻtkazildi. Qator ilmiy tadqiqotlarda oʻquvchilar faolligi va mustaqilligi muammosi keng oʻrganildi. Didaktikada muammoli taʼlim munosabati bilan bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi alohida yoʻnalish sifatida ajralib chiqdi. Muammoli taʼlimga oid ilmiy-didaktik tadqiqotlar yaratildi.

Maʼlumki, oʻquvchi yangi topshiriqlar vositasida yangi bilim, yangicha faoliyat koʻrsatish usullarini oʻrganib oladi. Oʻquvchi muammo va topshiriqni bajarish jarayonida taʼlimda faol ishtirok etadi. Oʻquv topshiriqlari keng hodisa boʻlib, ular bilimlarni kengaytirish, malakalarni rivojlantirishga zamin yaratadi. «Muammoli taʼlimning maqsadi,- deb yozgan edi M.I.Maxmutov,- oʻquvchilarning biluv mustaqilligini shakllantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat».

Ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish muhim metodik masalalardan hisoblanadi. Ona tili ta'limini ijodiy tashkil etishda quyidagi savollarga javob izlash muhim:

1) ijodiy ta'limning maqsadi bilan daxldor savollar – ta'limni ijodiy tashkil etishning maqsadi, vazifalari, tanlangan o'quv topshiriqlarining ijodiy ta'lim maqsadi, vazifalariga mosligi;

2) ijodiy ta'lim mazmuni bilan daxldor savollar – ijodiy o'quv topshiriqlarining mazmuni nimalarga ko'ra aniqlanadi, ijodiy topshiriqlarning o'quv materialini mazmuniga mosligi, o'quvchilarning real o'quv imkoniyatlariga muvofiqligi, u yoki bu ijodiy ishning o'quv topshiriqlari tizimidagi o'rni;

3) ijodiy ta'limning jarayoniy xususiyatlari bilan aloqador savollar – ijodiy topshiriqlarning dars turi, bosqichlariga mosligi, ijodiy ta'limda bolalarning real o'quv imkoniyatlari, ishlash tempi bilan bog'liqligi, ijodiy ishlarni bajarishda foydalaniladigan usullar, ijodiy topshiriqlarni bajarishda oldin o'rganilgan bilim va faoliyat usullarini qo'llash, yangi bilim va faoliyat usullarini qayd qilish vositalari;

4) ijodiy ishning natijasi bilan daxldor savollar – u yoki bu ishning o`quvchilar uchun ahamiyati, o`quv topshiriqlarining o`quv materialini mazmunini to`liq o`zlashtirish talablariga javob berishi, ijodiy ishlarning o`quvchilarda mustaqil faoliyatni shakllantirishdagi roli va sh.k.

Ona tiliga oid bir qancha dars turlari bo`lib, bu dars turlarining har birida ijodiy ta`limni tashkil etish imkoniyatlari nihoyatda keng.

Birinchi dars turi – ona tilidan yangi o`quv materialini o`rgatish va mustahkamlash darsining mohiyati o`quvchilarni yangi mavzuni o`rganishga tayyorlash, yangi ta`rif, qoidalarni, mavzuga oid dalillarni idrok qilishni ta`minlash, idrok qilingan faoliyatdan ilk bor o`tgan bilim, faoliyat usullarini mustahkamlashdan iborat. Ta`lim jarayonida muammolar qo`yish, savollarni o`rtaga tashlash, qiyin o`quv holatlarni hosil qilish yo`llari bilan o`quvchilar diqqati yangi mavzu va unga oid dalillarga tortiladi, mavzuni o`qitish maqsadi tushuntiriladi. Binobarin, o`quvchilarga o`z maqsadlarini mustaqil belgilashga jalb qilish, qo`yilgan muammoning qiyinligini anglatish, qo`yilgan savollarga javob izlatish yo`llari orqali ham ta`limning samaradorligini oshirish, o`quvchilarni ijodiy ishlashga undash mumkin.

Darsning ikkinchi bosqichi – yangi bilim va faoliyat usullarini idrok etish bosqichida ham o`quvchilarning ijodiy izlanishlarini o`tkazish imkoniyatlari ko`plab topiladi: oldin o`rganilgan mavzuga va endi o`rganilayotgan mavzuga oid dalillarni o`zaro taqqoslash, mavzuga oid dalillarni kuzatish, kuzatilgan dalillardan xulosalar chiqarish, chiqarilgan xulosani darslikda berilgan ta`rif, qoidaga taqqoslash. Bu ko`rinishdagi o`quv ishlari o`quvchilarning ijodiy mustaqil faoliyatini ta`minlaydi. Xuddi shunga o`xshab, mavzu o`rganilgach, uni mustahkamlash bosqichida ham turli-tuman ijodiy ishlarni o`tkazsa bo`ladi. Bunday ko`rinishdagi ijodiy ishlar sirasiga o`rganilgan ta`rif, qoidalarni yangi dalillarga ko`chirish, ta`rif, qoidalarni yangi o`quv holatiga tatbiq qilish kabi ijodiy ishlar kiradi.

Bulardan ayon bo`ladiki, dars turlarining har birida o`quvchilarni ijodiy ishlarga jalb qilish imkoniyatlari nihoyatda ko`p bo`lib, ularni metodik jihatdan to`g`ri belgilab olish dolzarb muammo sanaladi.

Ikkinchi dars turi – o`tilganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darsida o`rganilgan mavzular bo`yicha malakalar takomillashtiriladi. Bu darslarda, asosan, darsliklardagi mashqlar ustida ish olib boriladi. O`tilganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darslari o`quvchilar xotirasiga mo`ljallangan bo`lib, ularda bilimlarni o`xshash sharoitlarga tatbiq qilish kabi o`quv ishlariga ko`p vaqt ajratiladi. Bu o`z navbatida ijodiy topshiriqlarni ta`limga tatbiq etish uchun juda oz vaqt ajratishga olib kelmoqda.

Metodik adabiyotlarda o`tilganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darslarining uchta asosiy bosqichi ajratiladi: o`rganilgan bilim va faoliyat usullarini faollashtirish. Berilgan dalillarning qaysi ta`rif, qoidalarga taalluqliligini aniqlash,

topshiriqni bajara turib, ta'rif, qoidalarni esga tushirish, qo'yilgan muammoning qaysi ta'rif, qoidaga ko'ra hal qilinishini belgilash va sh.k. Bunday o'quv holatlarida o'quvchilar bilim va faoliyat usullarini ongli, mustaqil faoliyat ko'rsatish yo'llari bilan esga tushirishadi.

Ona tili darslarining navbatdagi turi bilim va malakalarni umumlashtirish darsi deb yuritiladi. Bu dars turida bilim, malakalar tushuncha darajasida o'zlashtiriladi. Ammo aksariyat maktab o'qituvchilari faoliyatida bu dars turi farqlanmaydi. Bilim va malakalarni o'zlashtirish darslarining o'zigagina xos qator belgilari bor: ikki yoki undan ortiq mavzuga oid dalillarni o'zaro taqqoslash.

Bilim va malakalarni umumlashtirish darslarining asosida tushuncha darajasida umumlashtirish yotadi. Tushuncha darajasida umumlashtirishda ma'lum grammatik hodisaning his qilinayotgan aniq belgilari emas, balki uning umumiy xususiyatlari nazarda tutiladi. Bunda asos qilib olingan xususiyat o'rganilgan hodisalarning bir qanchasi uchun mushtarak hisoblanadi. Mashg'ulotlarda yuqori darajada abstraksiyalashni ta'minlaydigan topshiriqlardan foydalaniladi. Masalan, otlarda birlik va ko'plikning qo'llanilishini o'rgatish uchun birlik (kitob) va ko'plik (kitob+lar) o'zaro taqqoslanadi: -lar qo'shimchasining boshqa belgilari (hurmat, kesatish, tur ma'nolarini bildirishi) hisobga olinmaydi, -lar qo'shimchasining umumiy xususiyati sifatida ko'plik ma'nosi, ko'plikning ziddi sifatida birlik ma'nosi ajratiladi. Umumlashtirish mashg'uloti shu ikki xil belgi – ko'plik va birlik atrofida tashkil etiladi.

Bilim va malakalarni umumlashtirish darslarida ham qator bosqichlarga rioya qilinadi:

- ikki yoki undan ortiq mavzuga oid dalillarni o'zaro taqqoslash;
- taqqoslash yo'li bilan umumiy xulosa chiqarish;
- chiqarilgan xulosani aytilgan o'quv holatlariga tatbiq qilish.

Ko'pincha darslarda dalillarni taqqoslash, umumiy xulosalar chiqarish, xulosani aytilgan o'quv holatlariga tatbiq qilishga oid ijodiy ishlardan foydalanilmaydi.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, ona tili ta'lim mohiyatini chuqur anglagan holda o'quvchilarning real o'quv imkoniyatlarini pedagogik va metodik jihatdan atroflicha o'rganish, o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash layoqatlarini tarbiyalash, ularning o'z fikrini ona tilida ravon, tushunarli bayon qilish vositalarini, usullarini egallashlariga amaliy yordam qilish kabilar ona tili metodikasi sohasida ham eng zaruriy va dolzarb masalalar sanaladi.

Фойдаланилган адабиётлар рo‘yxати:

1. А.Қ.Ғ`уломов. Она тили о`қитиш принциплари ва методлари. – Т.: “О`қитувчи”, 1992.
2. О.Роziқов ва бoшқалар. Она тили дидактикаси. –Т.: “Ҳанги асар авлоди”, 2005.
3. М.И.Махмутов. Организация проблемного обучения в школе. –М.: Просвещение, 1997.
4. Очилoв М. Ҳанги педагогик теxнологиялар. – Қарши: Nasaf, 2000.
5. WWW.ZiyoNet.uz.
6. WWW. Та`лим.uz.